

MUSÂHİBLİK KURUMU ÜZERİNDEN ALEVİ OCAKLAR VE GRUPLAR HAKKINDA BAZI DEĞERLENDİRMELER*

Some Evaluations on the Alawi Lodges and Groups Through the Musâhiblik Institution

Cenk ÜÇER**

Öz

Bu çalışmada Alevi nitelemeli ocak ve grupların bazısında var olan ve “iki evli ailenin dünya ve ahiret kardeşliğini” ifade eden Musâhiblik kurumu ele alınmaktadır. Çalışmada, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı gerçekleştiren Musâhiblik kurumunun, dünü ve bugünü ile ele alıp, buradan hareketle Alevi nitelemeli geleneğe mensup ocak ve gruplar hakkında bir takım değerlendirmeler yapmak amaçlanmıştır. Alevi geleneğe mensup kimi ocak ve gruplar arasında varlığını sürdüren Musâhibliğin, Anadolu’da değişik yörelerde ve kesimler arasında Yaren, Barana, Delikanlı Teşkilatı, Gezek, Muhabbet, Oda Teşkilatı, Sohbet, Sıra, Perde, Arfana vb. farklı isimler ve değişik işleyişlerle sürdürülmüş olan pek çok oluşumla aynı kaynaklardan beslenmesi dikkate değerdir. Dolayısıyla Musâhibliğin, Anadolu’da toplumsal yardımlaşma ve dayanışma fonksiyonu icrâ eden pek çok oluşumda görülen anlayış ve ilkelerin, boy, soy, aşiret sistemi ve tarikat hayatı kalıplarında şekillenen Alevi zümrelerin sosyal ve dîni hayatına göre hal almış bir şekli olduğu anlaşılmaktadır. Ancak modernite, sekülerleşme, sanayileşme, şehirleşme, uzmanlık alanlarının belirginleşmesi, göç vb. etkenlere bağlı olarak yaşanan köklü değişiklikler, Dedelik, Düşkünlük ve Musâhiblik gibi, ilgili geleneksel olgu içerisinde anlam bulan ve şekillenen anlayış ve kurumsal yapıları kökten sarsmıştır. Yaşanan geçiş dönemi ve Alevilerin şehirlerde kurumsallaşma çabaları geleneksel kurumların ne şekilde devam edeceği ya da devam edip etmeyeceğini de açıklığa kavuşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Musâhiblik, Alevi Ocak ve Gruplar.

Abstract

This article deals with the *Musâhiblik* (companionship) institution. The *Musâhiblik* institution is available in some lodges (*ocak*) and groups named Alawi. This institution expresses the brotherhood of the two married families in the worldly life and the Hereafter. This study is aimed at dealing with the *Musâhiblik* institution that provides social solidarity in the past and present and to evaluate approaches of the Alawi lodges and groups on the issue. The *Musâhiblik* institution that maintains influence in some Alawi lodges and groups is nourished from the same sources with many formations in different regions of Anatolia, for example, Yaren, Barana, Delikanlı Organisation, Gezek, Muhabbet, Oda Organisation, Sohbet, Sıra, Perde, Arfana etc. It is understood that the *Musâhiblik* is a form established according to social and religious lives of the Alawi lodges and groups, which are also shaped by tribe system, lineage, clan and Sufi order life. However, the radical changes experienced due to modernity, secularization, industrialization, urbanization, specialization, migration and so on have radically shaken the social corporate structures, such as Dedelik, Düşkünlük, *Musâhiblik* and so forth. The transition period experienced in Turkey and the institutionalization efforts of the Alawi groups in the cities will determine and clarify how the traditional institutions will continue and whether or not they will continue in the first place.

Keywords: Musâhiblik, Alawi lodges, Alawi groups

* Makalenin Geliş Tarihi: 11.11.2019, Kabul Tarihi: 20.02.2020. DOI: 10.34189/hbv.93.001

** Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, cenk.ucer@ybu.edu.tr; hcenksuucer@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9874-2990>

1. Giriş

Bu çalışmada Alevi nitelemeli ocak ve grupların bazısında var olan ve “iki evli ailenin dünya ve ahiret kardeşliğini” ifade eden Musâhiblik kurumu ele alınmıştır. Çalışmada Alevi nitelemesi kullanılan bazı geleneksel ocaklarda bir taraftan topluluğa üye olmayı sağlayan, diğer taraftan işlevini sürdürdüğü bütün ocaklarda toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı gerçekleştiren Musâhiblik, dünü ve bugünü ile ele alınmaya çalışılmış ve buradan hareketle Alevi nitelemeli geleneğe mensup ocak ve gruplar hakkında bir takım değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda Musâhibliğin kelime ve ıstılah anlamları üzerinde durulmuş, bu kurumun kökeni hakkında yapılan tartışmalar ile kurumu ortaya çıkaran şartlar ve tarihî arka planına değinilmiş, Musâhiblikle kurulan kardeşliğin hukuku ve bu kardeşliğin kurulmasında yürütülen erkâna yer verilmiş, modernite ve şehirleşme neticesinde günümüz vakıasına işaret edilmeye çalışılmıştır.

Bugün itibariyle Alevilik ismi kullanılan geleneksel yapının, genel hatlarıyla “boy-soy-aşiret sistemi”ne¹ dayalı sosyal bir hayat sürdüren ve gerek düşünce gerek uygulamalar olarak dînî hayatlarını daha çok tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendiren topluluklardan teşekkül ettiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle günümüzde Alevilik isimlendirmesi Anadolu coğrafyasında bulunan söz konusu ocak ve gruplar için bir “üst kimlik veya bir şemsiye kavram” olarak kullanılmaktadır. Alevi kelimesi/nitelemesinin Anadolu coğrafyasında Bektâşiler, Erdebil Sûfiyân Süreği Tâlibleri (Kızılbaşlar) ana ekseninde, Ağu İçen, Baba Mansur, Dede Garkın, Hasan Dede, Hıdır Abdal, Hubyar, Keçeci Baba, Kureyşan, Sinemilli, Şah Kalender Velî, Şücaaddin Velî, Tahtacı vb. ocaklar ve mensup toplulukları (Yaman, 1998: 86-100; Aksüt, 2009: 31-248) ifade etmek üzere bir üst kimlik ya da şemsiye kavram olarak kullanılmasının XIX. yy.ın ikinci yarısına ait bir gelişme (Melikoff, 1994:53; Onat, 2003:124) olması, üzerinde dikkatle durulması gereken bir husustur. Hatta ülkemizde ve dünyada Alevi kelimesinin söz konusu içerikle daha çok 1980-1990’lı yıllardaki gelişmelere bağlı olarak kullanılmaya başlandığı söylenebilir (Üçer, 2015b: 35-37).

Kendi içlerinde bölgeden bölgeye, gelenekten geleneğe ve hatta ocaktan ocağa bir takım farklılıkları bünyelerinde barındıran ve günümüzde daha çok Alevi olarak nitelendirilen ocak ve gruplarda, ilhâm ve keşfin temel bilgi kaynaklarından biri olarak kabul edilmesi, “Hakk, Muhammed, Ali” kabulünün –ki tasavvuftaki Ulûhiyyet, Nübüvvet, Velâyet prensibine karşılık gelmektedir– temel prensip olarak dile getirilmesi, “tevhid” bablarıyla beraber 12 hizmet üzerinden yürütülen cem erkânının bir zikir toplantısı olması, kişinin insân-ı kâmil olarak yetiştirilmesi için gerekli *âdâb* ve erkânın, dört kapı-kırk makam çerçevesinde oluşturulması, ocakzâdeler ve tâlibler şeklinde aralarında geçişkenlik olmayan iki ana insan unsuru bulunmakla birlikte dînî gelenek alanındaki hiyerarşik yapılanmanın mürşid, pîr, şeyh, dede, rehber, tâlib (mürîd) şeklinde kurgulanması, her ocağın bir silsilesinin olması, geleneksel anlamda metbu ocak denilen ana ocak/baş ocakların tekkeleri durumundaki merkezler etrafında bir yapılanma sergileyerek ana ocak ve buna bağlı alt ocaklar ve bunların bağlı

oldukları tekkelere göre yapılanması ve temel ahlâkî prensiplerin eline-diline-beline sahip olmak (Edeb Yâ Hû) çerçevesinde şekillendirilmesi vb. pek çok özellik, Alevi nitelemeli ocak ve gruplardaki ortak özelliklerin tasavvufî hareketlerde yer alan ortak unsurlara tekabül ettiğini açıkça göstermektedir (Sarıkaya, 2017: 11-13, 20; Üçer, 2015a:59-69; 2018: 61-64; Rençber, 2016: 30-34).

Musâhiblik kurumu ve günümüzde Alevi nitelemeli geleneğe mensup ocak ve grupların hakkıyla değerlendirilmesi açısından bu ana çerçevenin dikkate alınması gerektiği açıktır.

2. Musâhiblik Kurumu ve Tarihi Arka Plan

2.1. Musâhiblik: Kelime ve Terim Anlamları

Arapça *sohbet* (s-h-b) kökünün “mufâale” kalıbında “karşılıklı sohbet etmek” anlamındaki *sâhebe* (mastarı *musâhabe*) fiilinden ism-i fâil olarak türeyen musâhib kelimesi (Keremi, 1992: 9-10) “sohbetleşen, sohbet arkadaşı, sohbet ehli kimse, arkadaş, dost” (Gölpınarlı, 1977: 224; İpşirli, 2006: 230) anlamlarına gelir.

Musâhib kelimesinin terim olarak iki alanda kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki, Osmanlı saray teşkilatında kullanılan bir unvandır. Buna göre musâhib kelimesi, “Osmanlı saray teşkilatında saraydaki görevliler içinde vezir ve beylerbeylerinden padişaha danışmanlık yapan, kişiliği ve bilgisiyle temayüz ederek ona arkadaşlıkta bulunanlar için kullanılmıştır.” (İpşirli, 2006: 230-231; Pakalın, 1993: 583).

İkincisi ise Alevi nitelemeli geleneğe mensup kimi ocaklarda var olan ve iki ailenin kardeşliğini ifade eden (Uğurlu, 1991: 13; Tur, 2002: 421), dinî olarak tarikat hayatı kalıplarında şekillendirilen sosyal bir kurumun adıdır. Alevi gelenekte Musâhiblik, “Yaşları reşit (kişilik kazanmış) iki erkek Müslümanın, birbirleriyle anlaşarak bir dinî temsilci önünde yaptıkları yeminli kardeşlik bağı kurmalarını” (Kaya, 1989: 11) veya “daha önce ikrâr vermiş olan ve kan bağı da taşımayan evli iki kişinin eşleri ile birlikte, dedenin ve cem topluluğunun önünde, Hakk’a yürüyünceye kadar kardeş kalacaklarına, birbirini kollayıp koruyacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına dair söz vermeleri şeklinde gerçekleştirilen bir törenle kurulan manevî kardeşliği” ifade etmektedir (Yıldız, 2005: 123; Er, 2006: 120; Yıldırım, 2018: 246-247).

Alevi gruplar arasında Musâhibliğin farklı şekillerde anlamlandırıldığı görülmektedir. Buna göre Babağân Bektâşilerce nasip alma olarak görülen Musâhiblik, bazı ocaklarca tarikata giriş erkânı olarak algılanmakta, diğer bazılarınca ise ikrâr vermiş (tarikata girmiş) olan ailelerden ikisinin ayrıca kardeşlik ahdi yapmaları şeklinde anlaşılmaktadır. Ancak Musâhiblik denildiğinde yaygın olarak kabul edilenin üçüncüsü olduğu görülmektedir (Rençber, 2013: 550; Üçer, 2015b: 232; Ersal, 2016: 379; Yıldırım, 2018: 246). Buna göre Alevi geleneğe mensup ocak/gruplarda Musâhiblik, kan bağı taşımayan evli iki kişinin eşleri ile birlikte, Hakk’a yürüyünceye kadar kardeş kalacaklarına, her açıdan birbirini kollayıp koruyacaklarına dair dedenin

ve cem topluluğunun önünde söz vermelerini içeren bir tören/erkânla kurulan manevî kardeşliği ifade etmektedir.

Bölgeden bölgeye “hısmılık, can kardeşliği/yoldaşlığı, din kardeşliği, tarikat kardeşliği, sağdıçlık, bilazerlik” vb. farklı isimlendirmeler olmakla birlikte Musâhibliğe, yolun gereği olduğu ve bu dünya hayatında insanlar arasında dayanışmayı hedeflediği için “yol kardeşliği”, bu beraberliğin ölünceye kadar sürmesi gerekliliği ve musâhibe karşı kişinin yaptıklarından dolayı ahirette sorumlu tutulacağı anlayışına bağlı olarak “ahiret/ahret kardeşliği” gibi isimler de verildiği görülmektedir (Korkmaz, 1994: 253-254; Yıldız, 2005: 123; Özdemir, 2011: 736; Ayaz, 2013: 104; Ersal, 2016: 380; Dedekargınoglu, 2016: 92; Irmak-Hamarat, 2018: 218).²

2.2. Alevi Nitelemeli Ocaklarda Musâhiblik Kurumunu Doğuran Tarihi Arka Plan

Alevi nitelemeli geleneğe mensup ocaklarda Musâhiblik kurumunu doğuran ve bugününü anlamamıza yarayacak tarihi gerçeklikler açısından ilk İslâmlaşmadan günümüze genel hatlarıyla yaşanan süreçlere göz atmak konunun çerçevesini ortaya koymak açısından yerinde olacaktır: X. yy.dan itibaren Türklerin İslâmiyet’i kabul etmeye başlamalarıyla beraber göçebe ya da yarı göçebe bir hayat yaşayan çeşitli aşiret veya oymaklar, daha önce mensup oldukları farklı dîni anlayışlarını yeni din ile mezcetmişlerdir. İslâmiyet’i göçebe ya da yarı göçebe hayat şartlarında kabul eden bu gruplar başlangıçta Yesevilik başta olmak üzere Vefâilik, Kalenderilik gibi sûfi kalıplar içinde şekillenmişler ve aynı zamanda farklı mezhebî etkilere de maruz kalmıştır. Birkaç asır süren İslâmlaşma sürecinde Türkler, yaşamış oldukları coğrafya ve yerleşiklik ya da göçebe ve yarı göçebe bir hayat yaşamaktan kaynaklı sosyal yapı farklılıklarına bağlı olarak farklı İslâm anlayışlarına sahip olmuşlardır. İlk dönemden itibaren farklı tasavvuf hareketleriyle karşılaşan Türkler, bunları da yine sosyal yapılarına göre değişik şekillerde kabul etmişler, bu anlamda özellikle yarı göçebe ve göçebe hayatı yaşayan ve ana özelliği “kabile/aşiret birlikteliği” olan bazı gruplar, tasavvufu da bu yapılarına uyarlayarak sosyal bünyelerine uydurmuşlardır. İşte, Anadolu’ya göçten önce Orta Asya’da, yarı göçebe ve göçebeler arasında daha ziyade mistik ağırlıklı ve yaşadıkları coğrafyaya bağlı olarak ana etki Hanefî-Mâtürîdî çizgi olmak üzere değişik mezhebî unsurların yer alabildiği, bunun yanı sıra eski inanç ve inanışları da nispeten sürdüren bir yapı var olmuştur. Bu gruplar, X-XIV. yy.larda Anadolu’ya göç ettiklerinde burada bazı eski kültürlerden etkilenmekle birlikte bu topraklarda yaygın olan Fütüvvet ve özellikle Ahilik gibi millî örgütlenmeler vasıtasıyla Anadolu’da varlık mücadelesine girişmişlerdir. Bu gruplar XV ve XVI. yüzyıllarda Anadolu’da ayrıca Hurûfilik ve Bâtînilik gibi akımların etkilerine maruz kalmışlar, Safevî hareketinin ortaya çıkmasıyla da yüzeysel bir biçimde Oniki İmâm Şîliği ile karşılaşmış ondan da bazı telakkiler alarak, karma bir yapıya sahip olmuşlardır. Bu toplulukların büyük bir çoğunluğu Bektâşiliğin devletle ilişkisi çerçevesinde kendilerini Hacı Bektâş ve Bektâşilikle ilişkilendirmişler, ancak 1826’da Bektâşî tekkelerinin kapatılması ve Cumhuriyet dönemindeki gelişmeler Alevilerin “kapalı toplum” yapı-

larını sürdürmelerine yol açmıştır. Nitekim XVI. yy. Osmanlı-Safevî ilişkilerine bağlı olarak büyük oranda içe kapanık topluluklar haline gelen ve daha sonra da Osmanlı'nın Bektâşî Tekkesiyle ilişkileri çerçevesinde önce Osmanlılar döneminde Bektâşî tekkelerinin kapatılması, Cumhuriyet döneminde de tekke ve zaviyelerin hepsinin kapatılması nedeniyle 'kapalı topluluk' olma özelliklerini uzun süre devam ettiren ve ana karakter olarak tasavvuf anlayışının hâkim olduğu Alevi nitelemeli ocak ve grupların büyük çoğunluğu, günümüze kadar, sosyal hayata uyarlanmış bir tasavvuf hayatına dayalı bu yapılarını muhafaza etmişlerdir. Ancak dünyada ve ülkemizde yaşanan bazı siyâsî, iktisâdî ve sosyal gelişmeler ve özellikle de modernite ve şehirleşmenin etkisiyle kapalı toplum kalıplarından çıkan bu gruplar, söz konusu gelişmelere bağlı olarak başta ilhâm ve keşf merkezli epistemolojik kabulleri ve bu kabule dayalı bütün anlayış ve kurumsal yapılarını büyük oranda kaybetmeye başlamışlardır. Bu da günümüzde geleneksel kırsal Alevilik ve günümüz şehir Aleviliği ya da Alevilikleri gibi fiilî bir durum ortaya çıkarmıştır (Üzüm, 1997: 1; Üçer, 2015b: 229-230.)

2.3. Musâhiblik Kurumunun Kökeni Hakkındaki Tartışmalar

Alevi nitelemeli geleneğe mensup ocak ve gruplar arasında oldukça önemli dînî ve sosyal fonksiyonlar icra eden Musâhibliğin kökeni hakkında araştırmacılarca değişik görüşler ileri sürülmüştür. Farklı coğrafya ve orijine bağlanmakla ve bu hususta geçmişte Türk kavimleri arasında var olduğu bilinen *anda* (yeminli dostluk anlaşması), *biste* (kardeşlik, ortaklık), *alplik*, *nögerlik* (arkadaşlık) gibi adet ve uygulamalara dikkat çekilmekle birlikte (Melikoff, 1994: 90-91)³, genellikle Musâhiblik kurumu, zamanında Anadolu coğrafyasında çok önemli fonksiyonlar icrâ eden Fütüvvet ve Ahilik geleneğiyle bağlantılı görülmektedir (Melikoff, 1994: 91; Sarıkaya, 2003: 201-202). Buyruklar'da yer alan Musâhiblik erkânına ait metinlerin kaynaklarının daha çok Fütüvvet/Ahî geleneği olduğu yönündeki tespitler de bu durumu teyit etmektedir (Sarıkaya, 2003: 201-202).

Bu itibarla Aleviler arasında toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı tesis eden bir kurum olarak varlığını sürdüren Musâhibliğin, Anadolu'da değişik yörelerde ve kesimler arasında Yaren, Barana, Delikanlı Teşkilatı, Gezek, Muhabbet, Oda Teşkilatı, Sohbet, Sıra, Perde, Arfana vb. farklı isimler ve değişik işleyişlerle sürdürülmüş olan ve toplumsal yardımlaşma ve dayanışma fonksiyonu icrâ eden pek çok oluşumla aynı kaynaklardan beslenmesi dikkate değerdir (Çağatay, 1974: 161-174; Er, 1988: 2-17, 3-64). Dolayısıyla Musâhibliğin, Anadolu'da toplumsal yardımlaşma ve dayanışma fonksiyonu icrâ eden pek çok oluşumda görülen anlayış ve ilkelerin, boy, soy, aşiret sistemi ve tarikat hayatı kalıplarında şekillenen Alevi zümrelerin sosyal ve dînî hayatına göre hal almış bir şekli olduğu anlaşılmaktadır.

Âdâb ve erkân kitabı olan *Buyruk* nüshaları Musâhibliği, kimi zaman Hz. Peygamber'in Vedâ Haccı dönüşü Gadirhum Olayı'na (*Şeyh Safî Buyruğu*, 1994: 78-80; *Buyruk* (Şebek), ty: 63-67; Kaplan, 2010: 203-204; Dedekarginoğlu, 2016: 96; Yıldırım, 2018: 248), kimi zaman Hz. Peygamber'in Miraç hadisesine bağlı olarak ele

alsa da (*İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, 1998: 23-25; *Buyruk* (Bozkurt, 1982: 12-16; Dedekarginoğlu, 2016: 96), Alevi gelenek bu kurumu daha çok Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti sonrasında Medine'de tesis etmiş olduğu kardeşlik (*muâhât*) müessesesine; dolayısıyla Hz. Peygamber'in kendisine Hz. Ali'yi kardeş seçmesi olayına dayandırmaktadır (Bulut, 2013: 455-459; Dedekarginoğlu, 2016: 96; Yıldırım, 2018: 248). Geleneksel Alevi kabule göre Hz. Peygamber bu kardeşlik müessesesini ise Kur'an'ın emri doğrultusunda kurmuştur. Nitekim bu konuda genellikle Nisâ suresinin 33., Enfâl suresinin 72-75., Tevbe suresinin 71 ve 100., Sebe' suresinin 46., Fetih suresinin 10. ve Hadîd suresinin 10. ayetleri gibi müminlerin dostluğunu, velâyetini ve kardeşliğini konu edinen ayetler delil olarak kullanılmaktadır. Buna göre Musâhiblik kurumunun tesisi "İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir." ifadeleriyle Medine'de tesis edilen muâhâtı ifade eden Enfâl suresinin 72. ayetine dayandırılmaktadır. Kurumun işleyiş şeklinin ise "(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabasının bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiginiz) kimselere de kendi hisselerini verin. Şüphesiz Allah her şeye şahittir." mealindeki Nisâ suresinin 33. ayetine, özellikle de ayet-i kerimenin "Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiginiz) kimselere de kendi hisselerini verin." kısmıyla açıklandığı görülmektedir (Yaman: 2001: 242-243; Kaya, 1989: 25-46; 1996: 379-380).⁴

Alevilik ve İslâm ilişkileri ile ilgili olumlu-olumsuz tartışmaların hiç gündemden düşürülmediği bir ortam ve süreçte Geleneksel Alevilikte Musâhibliğin hicretle ve Medine'de kurulan kardeşlik müessesesi ile bağlantılı görülüp ayetlerle delillendirilmesi ve sonuçta kurumlarının çok detaylı bir şekilde Kur'an ve İslâm kültürüyle şekillendirildiği hususu, önemle işaret edilmesi ve mutlaka dikkate alınması gereken bir durumdur.

3. Musâhiblik Erkânı ve Musâhiblerin Sorumlulukları

3.1. Musâhiblik Erkânı

Geleneksel Alevilikte bir Alevinin dîni-sosyal hayatı için son derece önemli olan Musâhibliğin; kişilerin birbirlerini gözlemeye başlamalarından musâhib kardeş oluncaya kadarki bütün süreçleri, Alevi gelenekteki tasavvuf ve tarikat hayatı içerikli ana karakter doğrultusunda bir tarikat erkânı şeklinde düzenlenmiştir. Bu erkânın icrasında bölgeden bölgeye, ocaktan ocağa bazı farklı uygulamalar olacağı açıktır.

3.1.1. Ön Hazırlık Süreci

Öncelikle iki aile (iki evli çift) birbirini iyice tanıdıktan sonra, aralarında musâhib olma kararı verilerse, en yakınlarında olan kendi ocak dedelerine müracaat ederler. Şehirleşmenin etkisiyle bu kuralda 'kendi dedelerine ya da o muhitte tanınan, âdâb-erkânı yürütebilen bir dedeye müracaat ederler' şeklinde bir genişletme söz konusu olduğu görülmektedir. Dede bu iki ailenin müracaatını uygun görürse, ilgili-

ler Dedenin karşısında özlerini dâra çekerek musâhib olma isteklerini burada da dile getirirler. Dede kendilerine, çerçevesi Buyruklar'da çizildiği üzere, maldan, candan, hayırdan, şerden birbirlerinin sorumlusu olacaklarını; birbirlerine saklı-gizli bir şey olmayacağını; musâhib kardeşlerin ve bacıların birbirlerine maddî-manevî olarak güvenmeleri ve birbirlerine bağlı ve sadakatli olmak mecburiyetinde olduklarını anlatır. Musâhibliğin ahiret kardeşliği vasfı dolayısıyla musâhib kavline giren ailelerin birbirinin dardına, tasasına, neşesine ortak olmak zorunda olduklarını vurgular. Dede musâhib kavline girmek isteyen ailelere, Musâhibliğin ne anlama geldiğini ve özelliklerini detaylı bir şekilde hatırlatır. Bu meyanda kendilerinin henüz musâhib aday olduklarını, kendilerine bir yıl birbirlerini deneme ya da sınama müddeti verdiğini, bu süre içerisinde birbirlerini tartıp denemeleri ve birbirlerini her yönde çok iyi tanımaya çalışmaları gerektiğini bildirir. Bu zaman diliminde birbirlerine darılır, gücenir, küser ya da aralarına bir kırgınlık girerse, musâhib olmalarının câiz olmadığını ifade eder. Birbirlerini iyice tanıyıp emin olduklarında, aralarındaki sevgi ve saygı en az bugünkü halini korur ya da daha da fazlalaşırsa en az bir yıl sonra kendisine tekrar gelmelerini söyler.

Dede bir yıl sonra kendisine geldiklerinde, haklarında bir araştırma ve değerlendirme yapacağını, kendilerinin yola, erkâna layık olacak bir ahlâk, hal ve karaktere sahip olduklarına kanaat getirirse kendileri için bir Musâhiblik erkânı yürütüp ikrârlarını alacağı hususunda adayları bilgilendirir ve adaylar huzurda dâra durunca “Menzil Gülbangi” denilen bir gülbank verir.⁵

Musâhib olmadan önce adaylar bir süre karşılıklı gözlemlerde bulunurlar. Tarikat içinde “kazanç”, “kazanç kazanmak” ve “kazanç halinde olmak” olarak tanımlanan bu aşamada, tâlibler birbirlerini iyice tanımak için çeşitli konularda birlikte hareket ederler, davranışlarını görürler, birbirlerini sınarlar. Çünkü Musâhiblik, gerekirse musâhiblerin birbirleri uğrunda canlarından ve mallarından geçtikleri, musâhibin biri cennetlik biri cehennemlik olsa, Musâhibliğinin yüzü suyu hürmetine cehennemliğin cennete gireceğine inanılan önemli bir kurumdur. Bu bakımdan herkes musâhibini seçerken özenli olmalıdır. Kazanç hali içinde olan tâlibler anlaşılırsa ve cemiyet erenleri de tarikat gereğince bu kişilerde musâhib hali görürlerse, bunları erkândan geçirip, kurbanlarını yiyip musâhib kırlarlar.

Bundan sonra aradan en az bir yıl geçer. Aralarında herhangi bir kırgınlık, küslük vb. bir durum söz konusu olmamış ise, birbirlerinden iyice emin olduklarında adaylar dedeye tekrar gelirler ve ikrâr verip musâhib olmak istediklerini beyan ederler. Dede de bunun üzerine gerekli işlemleri başlatır. Öncelikle Dede musâhib adaylarını kendilerine rehberlik edecek bir Rehberle teslim eder ve Musâhiblik erkânından geçmek isteyen adayları oturdukları, yaşadıkları çevrede çiftlerin Musâhiblik kavline girmeye bir engellerinin olup olmadığını sorup soruşturmasını ister. Eğer adayların bir engelle-ri yoksa ya da bir müşkül halleri bulunmuyorsa, tekrar kendisine getirmesini; eğer bir engel ya da müşkül durumları varsa, o engeli kaldırıp ya da müşkülü halledip ondan sonra kendisine getirmesini söyler.

Bunun üzerine Rehber, adayların herhangi bir müşkülü ya da sorunu varsa, müşkülü olduğu kişi ya da kişilere götürür. Onlardan razılık aldırır. Ondan sonra tekrar adayları Pîr'e (Dede'ye) getirir. Pîr ilk sorgulamayı görmüş, aklanmış, musâhibli olan ehl-i kâmil insanların bulunduğu bir ortamda yapar. Diğer kapı komşu hakkını ise cem'de hazır bulunan bütün cemaate soracaktır.

Bu aşamadan sonra pîr ve Musâhiblik kavline girecek olan adaylar, adayların Musâhiblik erkânından geçmesi için birlikte bir "Musâhiblik Cem'i" tarihi belirlerler. Belirlenen tarih Peyiklerce öncelikle çevredeki musâhibli ve görülmüş ailelere; bunun yanında henüz musâhibi olmasa da hiçbir kimseyle herhangi bir müşkülü olmayan ehl-i kâmil insanlara da bildirilir (Tur, 2002; 431-432; Üçer, 2015b: 130-132).

3.1.2. Musâhiblik Erkânının Yürütülmesi

İki aile arasındaki Musâhiblik bir cem erkânı ile kurulur. Musâhiblik bağlamında icra edilen cem erkânı, genel hatlarıyla diğer cemlerdeki bütün unsurları taşımakla beraber, Musâhiblik kurumunun mahiyeti itibarıyla diğer cemlere nazaran daha özelliikli bir takım ilave uygulamaların olduğu bir cemdir. Yukarıda ön hazırlık bağlamında zikredilen hususlar da bunu teyit etmektedir.

Cem için belirlenen gün geldiğinde cem icrasında Dede'ye yardımcı olacak olan Rehber cem kurulmadan önce 12 hizmeti yürütecek canları (mümin) ve bacıları (müslim) tespit eder ve görev taksimatını yapar. Kendilerinin hangi hizmette ne tür bir malzeme kullanacaklarını söyler ve onları yapacakları hizmetlere hazırlar.

Kendisine haber verilen tâlib-muhibb bütün canlar Musâhiblik erkânının icra edileceği mekâna gelmeden evlerinde abdest alırlar, aile içinde birbirlerinden rızalık alırlar ve cem'in icra edileceği mekâna toplanırlar. Musâhiblik kavline girecek adaylar da cem'e gelmeden önce, rehberin kendilerine daha önce söylediği üzere boy (güsül) abdesti alırlar ve yıkanmış temiz elbiselerini giyerler. Herkes imkânı ölçüsünde yanlarına lokma alarak cemin icra edileceği mekâna gelirler.

Musâhiblik erkânının yürütüleceği mekâna gelen aileler, öne en yaşlılarını almış bir vaziyette kapının sağına-soluna ve eşliğine niyaz ederek içeri girerler. İçeri girince aile reisi olan yaşlı usulünce selam verir, Gözcü'nün eşliğinde meydana doğru ileri gelirler ve "peymançeye durarak" lokmalarının duasını alırlar. Dua verildikten sonra meydana ve posta (Dede gelmişse Dedeye) niyaz ederler. Sonra dualattıkları lokmaları cem sonrasında canlara ikram edilmek için hazırlanmak üzere Lokmacı'ya teslim ederler. Sonra Gözcü ya da Kapıcı gibi görevlilerce kendilerine gösterilen yere otururlar.

Cemi yönetecek ya da pîrlik yapacak Dede cemin icra edileceği mekâna gelince, içeridekilere duyurulur. Bunun üzerine Musâhiblik erkânının yürütüleceği mekâna gelmiş olan canlar ayağa kalkarak "dâra dururlar". Dede'nin erkânı yürütmesi için alınan karşılıklı rızadan sonra herkes meydana secde, post ve birbirlerine niyaz, gülbank okunması vb. gerekli erkânı yürüterek yerlerine otururlar.

Dede postta, Rehber sağında ve Zâkirler/Âşıklar solunda otururlar. Dede postunun etrafına ve cem halkasına ancak musâhibli canlar oturabilir. Herkesin yerine oturmasından sonra Dede cemaate dînî içerikli bir konuşma yapar. Bu arada Musâhiblik erkânının yürütüleceği mekâna getirilen ve henüz dualanmamış lokmalar da sahipleri tarafından meydana getirilir ve Dede bunların hepsini dualar. Dualanan lokmalar cemden sonra yenilmek için hazırlanmak üzere hizmet sahiplerine teslim edilir.

Dede'nin nasihatinden sonra, cem'in başlangıç aşamasında aralarda getirilen salavâtlar, okunan düvaz ve gülbanklarla birlikte tevbe-istiğfar/bağışlanma, tarikat abdesti, Süpürgeci/Ferraş hizmeti, kara çul/cecim de denilen meydan postunun (secadenin) serilmesi, darginların barıştırılması ve rızalık almadan müteşekkil halkacık namazı, halka namazı, tarikat namazı olarak da isimlendirilen kısım icra edilir.⁶

Halka namazı tamamlandıktan sonra oniki hizmet sahipleri meydana çağırılır ve bunlara teker teker hizmet duaları verilip kendileri kemerleri kuşandıktan sonra çerağ/delil uyarma hizmeti yürütülür.

Bu hizmetler yürütüldükten sonra genelde ceme bir ara verilir. Bu arada dizler dinlendirilir, ihtiyacı olanlar, ihtiyaçlarını giderirler. Verilen moladan sonra cemin tevhid, semah gibi zikir yönünü oluşturan “mühürleme” ya da “birleme” kısmına geçilir. Bundan sonra yapılacak işlemlere “cem'in mühürlenmesi” ya da “birlenmesi” denir.

Salavâtların okunması, birbirleriyle görüşme/rızalık, mühürlemenin, nâd-ı Ali duasının okunması, bağışlanma duasıyla birlikte tevbe-istiğfar getirilmesi, düvazların ve tevbe duasının okunması ile mühürleme kısmı da tamamlanmış olur.

Cemlerde buraya kadar yapılan erkân ve uygulamalar hemen hemen aynıdır. Musâhiblik, Görgü, Düşkünlük Kaldırma, Dârdan İndirme Erkânlarında Dede cem'i birleyip ya da mühürleyip Nâd-ı Ali okuyup birinci münacatı okurken musâhib olacak aileler ya da görülecek kişiler veya düşkünlüğü kaldırılacak olanlar bu noktada meydana getirilir. Dolayısıyla musâhib olacak çiftler bu noktada daha önce gerekli işleri ve hizmetleri yürüterek kendilerini Musâhiblik kavline girmeye ve erkâna hazırlayan Rehber eşliğinde meydana getirilir.⁷

Bu noktada Musâhiblik kavline girecek kişiler, Rehber eşliğinde yapılması gereken bütün erkânı yerine getirerek meydanda erkâna fiilî olarak katılmış olurlar. Dede ve ceme katılan canlar huzurunda gerekli erkân, nasihatlar, salavâtlar, dualar, gülbanklar ve yürek lokmasıyla Musâhib kavline giren çiftlerin cemaatle görüşmesi ile bu fasıl tamamlanmış olur.

Çiftlerin cemaatle görüşmesinden sonra musâhiblerin kesecekleri ikrâr kurbanının tekbirlenmesi ve tıglanması aşamasına geçilir. İlgili ayetlerin okunması, tekbirlerin getirilmesi, salavâtların okunması, deyiş ve düvazların okunması ve kurban duası ve gülbengin verilmek kurbanın tıglanmasını müteakip Kurbancı'ya teslim edilmesiyle erkânın bu kısmı da tamamlanmış olur.

Musâhib adaylarının ikrârlarının alınması işlemine bağlı olarak adaylar ikrâr verip musâhib olduktan sonra cemin yürütülmesine kalındığı yerden devam edilir. Bu noktada, icra edilen cem Tevhid'le devam ettirilir. Âşıklar okudukları tevhid ve taclama düvazlarına cemaatin özellikle nakaratlarda “Lâ ilâhe illâllâh” lafzının sesli olarak dile getirilmesiyle icra edilen tevhid kısmından sonra erkânıyla miraçlamanın okunmasına geçilir. Miraçlama okunurken bir taraftan semahlar dönülmeye başlanır. Semahlar yine okunan gülbengler ve dualarla bitirilir.

Tevhid, Miraçlama ve Semah bitince “Sakka” hizmeti yürütülür. Mersiyelerle, salavâtlarla, dualarla yürütülen Sakka hizmeti tamamlanınca Lokma hizmetine geçilir. Bu aşamaya gelinceye kadar kesilen musâhib kurbanı görevliler tarafından pişirilmiş ve Musâhiblik erkânına gelenlerin yanlarında getirdikleri cansız kurbanlarla⁸ birlikte cemaate ikram edilecek şekilde hazırlanmıştır. Kesilen kurbanın ya da ceme getirilen lokmaların yenmesinden sonra Dede'nin sofrâ duası yapmasıyla bu erkân da tamamlanmış olur.

Lokmalar yendikten ve sofralar kaldırıldıktan sonra da cemin bitirilişi ile ilgili olarak farklı uygulamalar söz konusudur. Kimine göre lokma hizmeti bittikten sonra Dede hizmet sahiplerine topluca dualarını verip hizmetlerini bitirdikten sonra cemin bittiğini ve katılanların evlerine gidebileceklerini gösteren bir dua yaparak cemi bitirir. Diğer bir uygulamaya göre ise lokma hizmeti tamamlandıktan sonra Dede cemin bitirilişi duasını okuyup katılan cemaatin evlerine gitmesini sağladıktan sonra hizmet sahiplerine dualarını verip, süpürgeci son hizmetini gördükten sonra kendisi bizzat çerağı sır edip gerekli erkânı yaptıktan sonra cem bitirilir (Uğurlu, 1991: 81-117; Yaman, 1991: 7-82; Tur, 2002: 340-450; Üçer, 2015b: 128-174; Dedekargınoğlu, 2016: 99-111; Yıldırım, 2018: 249-253).

3.2. Musâhiblik Hukuku

3.2.1. Musâhib Olacak Kişilerde Aranan Genel Şartlar

Musâhiblik andlaşması, tarafları ömür boyu sürecek bir tarzda maddî-manevî ağır mükellefiyetler altına aldığından dolayı, musâhib olacak kişiler için bu sorumlulukları hakkıyla yerine getirmelerine yönelik olarak hem kişilik özellikleri hem sosyal çevre ve statüleri açısından bazı şartlar getirilmiştir: Buna göre, manevî mertebeye açısından uygun olan kişi musâhib seçilmeli, sosyal statü açısından akran ve emsâl tercih edilmeli ve aynı yerleşim yerinde yaşayanlar ile aynı dili konuşanlar birbiriyle bu andlaşmayı yapmalıdır (*Buyruk* (Bozkurt, 1982: 52-53; *İmam Cafer Sadık Buyruğu*, 1998: 58-59, 61; Kaplan, 2010:209-210; Bulut, 2013: 461-463; Dedekargınoğlu, 2016: 97-98; Yıldırım, 2018: 253-255). Ayrıca ocaklar arasında bazı farklı anlayışlar olmakla birlikte Musâhiblik kavline girecek olanlar yirmili yaşlarında olmalıdır (Kaygusuz, 1991: 17; *İmam Cafer Sadık Buyruğu*, 1998: 63; Er, 2006: 121; Bozkurt, 2008: 129-130; Kaplan, 2010:207; Üçer, 2015b: 111-119).

3.2.2. Kardeşler Arasındaki Hükümler

Musâhib olan evli iki aile, Musâhiblik ikrârıyla ilan ettikleri bu kardeşliklerinin getirdiği sorumluluk çerçevesinde, ‘herhangi bir ölüm durumunda geride kalanlara bakmak, iflas veya herhangi bir afet ve facia durumunda yardıma koşmak, mallarını paylaşmak, çocuklarını kollamak, duygusal ortaklık ve ortak davranış gösterebilen bir dostluk kurmak, acı ve mutlulukları paylaşmak suretiyle hayat boyunca maddî ve manevî açıdan tam bir dayanışma içinde olacaklarını ve birbirlerinin kusur ve hatalarından kendilerinin de sorumlu olduklarını’ beyan etmiş sayılırlar (Kaplan, 2004: 370). Bundan dolayı musâhib kardeşler arasında senlik-benlik olmaması, canbaş verme noktasında kusur gösterilmemesi, birbirlerine tam bir teslimiyet ve rıza ile teslim olmaları, birbirlerinden saklı-gizli işlerinin olmaması, birbirlerinin dertleriyle dertlenmeleri, maddî sıkıntılar noktasında birbirlerine destek olmaları, birbirlerinin evlerine teklifsiz gitmeleri, yiyecek-içecek gibi gıda ve diğer eşyalarını serbestçe kullanabilmeleri, birbirlerini davet etmeleri, birbirlerine misafir olmaları ve daima birbirlerini ziyaret etmeleri vb. hususlar hep bir tarikat erkânı olarak hükme bağlanmıştır. (*İmam Cafer Sadık Buyruğu*, 1998: 47-49; Tur, 2002: 422; Kaplan: 2010: 210-211; Üçer, 2015b: 119-122) Burada vurgulanması gereken diğer bazı noktalar ise, musâhib kardeşçe herhangi bir kabahat işlenmesi durumunda diğer kardeşin bundan sorumlu olması ve musâhib kardeşlerin kendilerinin birbirlerinin usul ve fîruu ile; -farklı ocaklarda değişik uygulamalar olsa da genellikle- çocuklarının da birbirleriyle evlilik yasağının olmasıdır (İpek, 2004: 45; Kaygusuz, 1991: 18-19; Kaplan, 2010: 212; Üçer, 2015b: 122-123).

Geleneksel Alevilikte, insanın hayatta olduğu sürece mutlaka musâhibli olması şart koşulmuştur. Musâhibliğin kişinin hayatında yalnız bir kere gerçekleşebildiği, ölüm, düşkünlük, ayrılık gibi durumlarda bozulması halinde yenilenmesinin mümkün olmadığı şeklinde görüş ve kayıtlara rastlansa da (*Buyruk* (Bozkurt, 1982: 52; Er, 2006: 120), Alevi gelenekte Musâhibliğe atfedilen öneme bağlı olarak ölüm gibi doğal ayrılıklarda ya da musâhib kardeşlerden birinin erkânı hakkıyla yerine getirmemesi durumunda akdedilen Musâhiblik andlaşmasının iptaline ve yeni bir Musâhiblik bağının kurulmasına imkân tanınmıştır (Kaplan, 2010: 207, 211). Bu ise bir Alevinin musâhibsiz kalmamasına yönelik bir uygulama olarak görülmektedir. Nitekim Tahtacılar da musâhib, aşına, peşine ve çiğildaş şeklinde dört aşamalı (Selçuk, 2004: 200-201; Yıldız, 2009: 408-409) bir Musâhiblik uygulamasının ön görülmesi ve diğer ocaklarda da musâhibinden ayrı kalanların tarikata katılmalarını sağlamak için, -ki cemlere musâhib kardeşler beraber katılmak durumundadır, musâhibsiz erkân yürütülmez- “müşkül musâhib” ya da yine “aşinalık” olarak adlandırılan bir uygulamanın varlığı Musâhibliğin sürekli işler bir durumda olmasını sağlamaya yöneliktir (Üçer, 2015b: 125-127).

4. Günümüzde Musâhiblik

4.1. Modernite ve Şehirleşmenin Etkisi

Bilindiği gibi, son iki asırdır modernite dünyada toplumlar üzerinde etkisini göstermiş ve modernleşme sürecine bağlı olarak bütün toplumlar için önemli sayılabilecek ciddi ve temelli dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümde modern rasyonelleştirme hareketlerinin geleneksel yapıları sorguya açması, inanç alanlarında da meşruiyet hususunu büyük ölçüde tartışılır bir duruma getirmesi etkili olmuştur. Aynı zamanda modernleşme ile geleneksel otorite yapılarının rasyonelleşmesi de hız kazanmış, bu süreçle ortaya çıkan yeni siyasal talepler ve gündeme gelen uzmanlık alanları, geleneksel kurumlar ve yapılar üzerinde de önemli etkiler göstermiştir (Subaşı, 2009: 110; Alperen, 2009: 77; Kutlu, 2008: 10).

Modernleşme sürecinde en çok etkilenen gruplardan birisi de Alevi nitelemeli ocak ve grup mensuplarıdır. Bu sürece bağlı olarak Alevi geleneğe mensup ocak ve gruplar belki de tarihlerindeki en kapsamlı değişikliklerden birini yaşamıştır (Subaşı, 2009: 110). Modernleşme ve şehirleşmenin etkisiyle kent merkezlerinde ve yine ülkede yaşanan sosyal değişime bağlı olarak ortaya çıkan örgütlülük gerçeğinde, günümüz Türkiye'si şehir Aleviliğinde esaslı bir şekilde ve bu damardan etkilenen kırsal kesim Aleviliğinde ise kısmen de olsa, Geleneksel Aleviliğin dinsel-kültürel göstergelerinin çoğunluğu yeniden ele alınmayı gerektirecek bir hal almıştır (Subaşı, 2009: 110-111; Balkız, 2007: 125).

Eğitim ve iletişim imkânlarının artarak kitleleşmesi, seyahat ve göçün yaygınlaşması bu sürece hız katmış olmalıdır. Bu etkenlere bağlı olarak Alevi geleneğe mensup ocak ve grupların geleneksel yapısı, özellikle şehir merkezli Alevi gruplar ve kişiler açısından günümüz şartları içerisinde kökten bir değişime uğramış, bu meydana Alevi geleneğe mensup olanların dinsel, dilsel ve kültürel özellikleri esaslı farklılaşmalar yaşamış ve modernliğin çekim gücü içinde yeniden harmanlanmıştır. Modernleşme sadece değer ve kavramları değil; aynı zamanda geleneksel rol ve statüleri de ciddi biçimde etkilemiştir. Bu bağlamda Alevi nitelemeli gelenek mensupları da modernleşmeye bağlı olarak yaşanan geleneksel yapıların dönüşümüne paralel pek çok açıdan sıkı bir değişimin odağı olmuştur (Subaşı, 2005: 67-142; 2000: 14-15).

Modernleşme ve şehirleşmenin Alevi gelenek içindeki ocak ve grup mensupları üzerinde göstermiş olduğu etki, öncelikle Alevilerin geleneksel bilgi kaynakları ve otorite ile irtibatlarının zayıflaması, yaşanan gelişmelerin hem epistemolojik kabuller açısından hem de toplumsal örgütlenme ve otorite açısından yeni oluşumlara zemin hazırlaması ile daha belirgin bir hal almıştır (Yalçınkaya: 1996: 6-10; Şahhüseynoğlu, 2001: 58-60). Nitekim söz konusu etkenler, Dedelik, Düşkünlük ve Musâhiblik gibi, ilgili geleneksel olgu içerisinde anlam bulan ve şekillenen anlayış ve kurumsal yapıları kökten sarsmış ve geçmişte Alevi geleneğe mensup toplulukların disiplinli yapısını korumada ve toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamada önemli roller

oynamış olan bu kurumlar, günümüzde işlevini yitirmiş ve unutulmaya yüz tutmuştur (Yaman, 2009: 208; Üçer, 2015b: 191-194).

4.2. Günümüzde Musâhiblik

Günümüzde iç evlilik türü algılar zayıflamış olsa da, geçmişte dış evliliğin yavaş olmasının başlı başına grup içi dayanışmayı artırıcı özelliği ile yetinilmeyip, bir de akrabaların dışında olan bireylerle Musâhiblik ilişkisi yoluyla bir bağ kurulması, Alevi geleneğe mensup toplulukların sıkı örgütlenmiş toplumsal sistemleri hakkında bilgi vermekte ise de (Okan, 2004: 81) Alevi topluluklarına özgü “tasavvurî ya da sanal akrabalık” üzerinden kurulan böyle bir “toplumsal bağ” ve bir tür dayanışma kurumu olan Musâhibliğin, günümüzde ideal anlamıyla yaşatıldığını söylemek oldukça zordur. Yukarıda da işaret edildiği üzere bu geleneksel kurumun ideal anlamıyla hayata geçirilememesinde, köyden kente göçe de neden olan ekonomik ve sosyal değişimlerin etkisi olduğu muhakkaktır (Okan, 2004: 75; Taşğın, 2006: 103-123). Ancak Musâhibliği uygulayan gruplarda bunun köy ve kasabalarda hatta ocak merkezlerinde dahi iç işleyişteki aksaklıklar dolayısıyla da yavaş yavaş kaldırılmaya başlandığı görülmektedir. Alan araştırmalarının da ortaya koyduğu gibi,⁹ Musâhiblik köy ve kasabalarda hatta ocak merkezlerinde dahi uygulamadan kalkmaya başlamıştır. Bunun temelinde ise Geleneksel Alevilikte hâkim olan boy-soy-aşiret sistemine dayalı sosyal yapı, bu sosyal yapıya uyarlanmış bir tasavvuf ve tarikat hayatı ve bu iki ana karakterin şekillendirdiği bir kapalı toplum olgusunun, modernite, sekülerleşme, sanayileşme, şehirleşme, uzmanlık alanlarının belirginleşmesi, göç vb. etkenlere bağlı olarak köklü bir değişikliğe uğraması yatmaktadır (Üçer, 2015b: 220).

Yukarıda işaret edilen alan araştırmalarında özellikle Musâhiblik kurumunun işletilememesinin sebepleri olarak şu hususlara işaret edildiği görülmektedir: Musâhiblerin birbirlerinin üzerinden çıkar sağladıkları; bazı kişilerin diğerlerinin sırtından geçmeye başladıkları; bir takım olumsuzluklarla musâhibi düşkün ilan edilen kişilerin de düşkün ilan edilmesiyle, suçsuz olan bu musâhib kardeşin söz konusu hali kaldırmadığı; bu kurumun yüklediği sorumluluğu kabullenmekten duyulan ağır yükte beraber, kırsal alanda yaşayan insanların şehir hayatı ve ekonomik dengenin bozulmasına bağlı olarak musâhiblerin birbirlerinden kopmaları; şehirleşme ve eğitim düzeyinin yükselmesinin yanı sıra gittikçe artan ekonomik zorlukların bu kurum ve gelenek üzerinde olumsuz etkileri; giyecek ve diğer eşyalardan musâhib kardeşine de alınmak zorunda olunması, oysa günümüzde ekonomik olarak söz konusu zorunluluğu yerine getirmenin imkânsızlığı; dedelerin etkilerinin azalması ve ikrâr alma törenlerinin de kalkması; hem Musâhiblik erkânı maliyetinin yüksek olması hem de sonrasındaki sorumlulukların da ciddi bir maddi külfet getirmesi; günümüzün hukukî ve sosyal şartlarında Musâhiblik kurumunun işleyişinin mümkün olmaması, söz gelimi, birinin hatasından dolayı diğerinin de sorumlu olmasının günümüz hukuk düzeni ile uyuşmaması; kent ortamında farklı gruplarla yoğun bir biçimde temas halinde bulunmanın gelenekli tutumlarının değişiminde etkili olduğu vb. (Üçer, 2015b: 218-219).

Geçmişte kırsal kesim şartlarında yaşayan Alevi geleneğe mensup kişilerin ekonomik imkân açısından bugünden daha iyi olmadıkları az çok tahmin edilebileceğine göre, Musâhiblik kurumunun işlevsiz kalmasının değişen ekonomik şartlardan ziyade, öncelikle modernitenin etkisine bağlı olarak dünyada görülen genel bir zihniyet değişimine paralel ortaya çıkan aşırı bireyselleşme olgusuyla; daha sonra da yine modernitenin etkisiyle ortaya çıkan sanayileşme ve şehirleşmeyle bağlantılı olduğu açıktır. Dolayısıyla bireylere özel sorumluluklar yükleyen Musâhibliğin, dîni bir uygulama olarak ve sosyal işlevsellik açısından kaybolmaya yüz tutmasının, daha çok modernizm ve gittikçe artan sekülerleşmenin inançlar ve kurumlar üzerindeki etkileri ile irtibatlı olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Musâhibliğin yükümlü tuttuğu sorumlulukların yerine getirilmesini zorlaştıran mevcut iktisâdî ve hukukî şartlar ile şehirleşme, göç vb. sosyal olay ve baskılar da bu kurumdaki dönüşümü daha doğru bir ifadeyle kurumun işlevsizleşmesini hızlandırmıştır (Cengiz, 2000: 141-145).

Neticede modernleşme ve şehirleşme gibi olguların Aleviler üzerinde göstermiş olduğu etki, öncelikle Alevilerin geleneksel bilgi kaynakları ve otorite ile irtibatlarının zayıflaması, yaşanan gelişmelerin hem epistemolojik kabuller açısından hem de toplumsal örgütlenme ve otorite açısından yeni oluşumlara zemin hazırlaması ile daha belirgin bir hal almıştır. Böylece günümüz Türkiye'si şehir Aleviliğinde esaslı bir şekilde ve bu damardan etkilenen kırsal kesim Aleviliğinde kısmen, Geleneksel Aleviliğin dinsel-kültürel göstergelerinin çoğunluğu gerek içerik gerek biçim yönünde ciddi değişiklik talepleriyle karşı karşıya gelmiş ve yeniden ele alınmayı gerektirecek bir durum hasıl olmuştur (Üçer, 2015b: 237).

Kırsal yapının çözülmesi sonrasında şehirde yaşayan Alevilerin ihtiyaçları ve şehirlerdeki mevcut karma yapı, Dedelik, cem vb. geleneksel kurum ve uygulamaları şehir hayatının şartlarına göre dönüştürmeye başlamıştır. Söz gelimi, Geleneksel Aleviliğin temel otoritesini ifade eden ocak dedeliği şehirlerde söz konusu otoritesini yitirmişken; artık şehirdeki Aleviler açısından temel otorite, Alevi dernekleri, vakıfları vb. kurum ve kuruluşlar olmuş ve bunun sonucunda söz gelimi dernek dedesi ve dernek cemevi pratiği ve kavramlarıyla karşılaşmıştır (Taşgim, 2009: 211). Bu vakıya bağlı olarak, geçmişte aynı ocak ve buna bağlı alt ocaklar şeklinde daha çok kan bağına dayalı olarak ve bu yapının tekke yapılanmasıyla maddî unsur boyutuna taşındığı bir teşkilatlanma ve yapılanma söz konusu iken; şehirde dernek ve vakıf yapılanmalarıyla daha çok anlayış birliktelikleri halinde bir araya gelmeler ve anlayış kimlikleri oluşturulması söz konusu olmuştur. İşte şehirleşmeyle karşılaşılan bu yeni duruma göre akrabalığa dayalı ocak sisteminden çıkarak, vakıf ve derneklerin temel esas aldıkları görüş ve anlayışlar merkezli “manevî” bir birlik etrafında toplanan bu gruplar, yapılanma anlamında halen devam eden bir değişim sürecine işaret etmektedir (Üçer, 2015b: 185-190).

Geçmişte köken olarak göçebe, yarı göçebe ya da toprağa yeni yerleştirilmiş cemiyetlere has, sosyal nitelikli bir kurum olan (Melikoff, 1994: 98) ve cemaat yapı-

sına sahip topluluklarda sosyal dayanışmayı, yardımlaşmayı ve güvenliği sağlayan bir olgu olarak ön plana çıkan (Sarıkaya, 2003: 200-201; Akın, 2018: 303-309) Musâhiblik, şehir şartlarında yeniden yapılandırılmadığı takdirde, Dedelik ve Düşkünlük türü geleneksel kurumlar gibi geçmişin düşsel ve tatlı bir anısı olarak sembolik bir değer taşımanın ötesinde bir anlamı olmayacağı açıktır (Yıldız, 2009: 412).

Bu husus, geleneksel anlamda kırsal alanda ve ocak sisteminde şekillenen ve şehirleşmeyle birlikte özellikle büyük şehirlerde hemen hemen pratiği kaybolan Musâhibliğin, mevcut durumda şehir ortamında ve geleneksel kalıplar dışında inşa edilip edilemeyeceği ve bunun keyfiyetinin şekillenmesi açısından da önem taşımaktadır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç ve değerlendirme kısmını iki bölümde ele almak yerinde olacaktır. Bunlardan ilki, Musâhiblik üzerinden Alevi nitelimele geleneğe mensup ocak ve grupların durumunun değerlendirilmesi; ikincisi ise Musâhiblik konusunu çerçeveleyen ana unsurlar üzerinden Alevi gelenekle ilgili yapılacak çalışmalarda dikkate alınması gereken noktalar hakkındaki genel değerlendirmelerdir.

Dünyada ve ülkemizde yaşanan gelişmeler paralelinde modernleşme ve şehirleşmenin Geleneksel Alevilik ya da Alevi geleneğe mensup ocak ve gruplar üzerindeki etkilerine bağlı olarak üzerinde en çok konuşulacak olan husus, söz konusu gelişmeler doğrultusunda gelecekte Alevi nitelimele geleneğin ve bu geleneğe mensup olan ocak, grup ve kişilerin yani Alevilerin nasıl şekilleneceğidir. Ancak, gerek boy-soy-aşiret sistemine dayanan ocak merkezli sosyal yapısını muhtevî tarihi ve sosyolojik gerçekliği gerek modernleşme ve şehirleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan dernek ve vakıf merkezli günümüzde ortaya çıkan bilinen yönelim ve hassasiyetleriyle Aleviliğin ve Alevilerin iyice çoğalan ve farklılaşan formları dikkate alındığında bu şekillenişin nasıl olacağı hakkında da bir kanaat ortaya koymak bugün itibarıyla oldukça zor görünmektedir.

Bugün için şehirleşen Alevi geleneğin inanç esasları noktasındaki kabulleri ve kurumsal yapılarına ait ayrıntılar netlik kazanmış değildir. Başta Musâhiblik, Dedelik ve Düşkünlük gibi kurumların günümüz şartlarında ve sosyal ortamında nasıl var olacağı, uygulamalarda değişiklik mi olacağı ya da bütünüyle bunların ortadan mı kalkacağı zaman içerisinde şekillenecek olan hususlardır. Musâhibliğin kırsal hayat ve kapalı toplum şartlarının bir kurumu olduğu; günümüzde yaşatılamamasının şehirleşme ve açık toplum şartlarına bağlı olarak geleneksel yapıların sürdürülememesi gerçeğine dayandığı hususu bir yana, söz gelimi bu geleneksel yapı dışında açık toplum şartlarında şehirde Musâhiblik inşa edilecekse; musâhib kardeşlerin aynı ocaktan olması ya da aynı dernek ve vakfa üye olması mı esas alınacaktır, Musâhiblik erkânında hangi ocağın ya da derneğin usulleri takip edilecektir, bu erkânlar ocak dedelerince mi yoksa dernek ve vakıf dedelerince mi yürütülecektir, kardeş adaylarının aynı şehirde yaşaması mı esas olarak kabul edilecektir, aynı yaş grubundan olanlar mı kardeş

olabilecektir, meslek çeşitliliği dikkate alındığında meslekler arasında bu konu nasıl şekillendirilecektir, eğitim düzeyi değiştiğine göre gelenekteki alim-cahil ayırımı, aynı seviyede eğitim görmüşler olarak mı düzenlenecektir vb. pek çok husus açıklığa kavuşturulmayı beklemektedir.

Bu yeni inşa sürecinde ocak farklılıkları, sahip olunan tasavvufi gelenek farklılıkları ve yöresel farklılıklar ile sözlü geleneğe bağlı olarak ortaya çıkan karmaşık bilgilere ilaveten şehirde görülen örgüt çeşitliliği, bu inşa sürecini ve arayışları zorlaştırırsa da, günümüz gerçekliğine göre Musâhiblik kurumunun şehir ortamına uyarlanması hususunun daha çok şu an itibarıyla hem şehirdeki hem de kırsaldaki Aleviler üzerinde bir hâkimiyet kurmuş bulunan ve karar verici durumunda olan örgütlü kent Alevilerinin tavrına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Yaşanan geçiş dönemi ve Alevilerin şehirlerde kurumsallaşma çabaları geleneksel kurumların ne şekilde devam edeceği ya da devam edip etmeyeceğini de açıklığa kavuşturacaktır. Ancak burada vurgulanması gereken önemli bir husus, bütün değerlerin yıkılarak toplumların yeniden yapılanması imkânsız olduğuna göre, şehir Alevilerinin de kırsal kaynaklardan ve geleneksel değerlerinden yararlanmaları zorunlu görülmektedir.

Bu durumda Aleviler, günümüzde geleneksel yapıların sürdürülememesinin yanı sıra geçmişte ocak farklılıkları günümüzde ise algı ve anlayış farklılıklarına göre örgütlenmede görülen çeşitlilik sebebiyle çok zor olsa da, ya geleneksel kurumlar günümüz şartlarına göre uyarlanarak sürdürülecek ya da işaret edildiği üzere “Musâhibliğin en azından birlik, beraberlik, yardımlaşma, insan severlik, alçakgönüllülük, kimseye zarar vermeme, herkesi eşit görme, kardeşçe davranış vb. moral değerleri önde tutulmaya ve unutulmamaya çalışılacak” ve geçmişin sadece özlem duyulan bir güzelliği olarak hikâye edip anlatmakla yetinilecektir.

Alevi nitelermeli gelenek ya da bu geleneğe mensup ocak ve gruplar hakkında yapılan çalışmalarda Alevi geleneğinin neliğinden başlayarak gruplar arasındaki ilişkiler, inanç esasları noktasındaki kabulleri, ibadet hayatına dair uygulamaları ile icra edilen erkânlar ve bir takım örf, âdet, gelenek-görenek vb. varıncaya kadar pek çok farkı görüş ve yaklaşımın ortaya atıldığı görülmektedir. Aslında bütün bu çalışma ve değerlendirmelerde öncelikle geleneksel yapının dikkate alınması gerektiği açıktır. Musâhiblik, Alevi nitelermeli geleneği ya da mensup ocak ve grupları geçmişten bugüne yaşamış olduğu gelişim, değişim ve dönüşümü takip etmemizi ve geleceğine dair bir takım kanaatlere sahip olmamızı ve bahse konu çalışmalarda dile getirilen pek çok iddianın sağlıklı bir şekilde değerlendirmemizi sağlayan bir konudur.

“Alevi geleneğinin bir tasavvuf hareketi olduğu; geleneğe mensup ocak/topluluk ve grupların da bir nevi boy, soy, aşiret sistemine dayalı tarikatlar olduğu” hususu mutlaka dikkate alınmalıdır: Geçmişte Alevi geleneğe mensup ocak/topluluklarda sosyal dayanışmayı, yardımlaşmayı ve güvenliği sağlayan bir olgu olarak ön plana çıkan Musâhiblik kurumu, Geleneksel Aleviliğin bütün dînî ve sosyal kabul, algı ve kurumsal yapıları, tasavvuf ve tarikat hayatı başta olmak üzere üç ana karaktere bağlı

olarak şekillendirmiş olduğu hususunu en güzel şekilde anlamamıza yarayan unsurların başında gelmektedir. Bu durumda özellikle Geleneksel Alevilikle ilgili olarak üç ana karakterin söz konusu olduğu ve çalışmalarda mutlaka dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır: Bunlardan ilki, geleneksel Alevilikte, Bektâşîliğin Babağân kolu hariç, bir nevi ‘boy-soy-aşiret’ sistemine dayalı sosyal bir yapı bulunmaktadır. İkincisi bu sosyal yapıdaki gruplar uzun süre genel olarak göçebe, yarı göçebe ya da kırsal hayat şartlarında bir hayat sürdürmüşler, bütün telakkîlerini ve uygulamalarını doğal olarak bu gerçekliğe göre şekillendirmişlerdir ve bunlarda çoğunlukla sözlü kültür hâkimdir. Üçüncüsü ise dînî ve sosyal hayatla ilgili telakkîler, uygulamalar ya da pratikler söz konusu sosyal yapıya uyarlanmış tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendirilmiştir.

“İman”ı “ikrâr” olarak görüp bunu da yola girmekle, yani tarikatta nasip almakla veya bir mürşide, pîre ikrâr vermekle özdeşleştiren, bu genel yaklaşımı ibadet hayatlarında da temel hareket noktası olarak kabul edip ibadet hayatlarını da büyük oranda tasavvuf ve tarikat hayatı kalıpları içerisinde şekillendiren Geleneksel Alevilik, insan unsurunun ocakzâdeler (dedeğân) ve tâlibler (tâlibân) şeklinde bir âdâb ve erkân konusu olarak kurgulanmış olması, bir nevi toplumsal yargılama ve kontrolü sağlayan sosyal bir kurum olarak Düşkünlüğün erkâna bağlanmış bulunması ve temel ahlâk kurallarının da diğer tasavvuf ekollerinde de olduğu üzere “eline, diline, beline sahip olmak” (Edeb Yâ Hü) kalıbıyla tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendirilmesi örneklerinde görüldüğü üzere sosyal hayatlarını da yine tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendirmiştir.

Boy-soy-aşiret sistemli sosyal bünyelerine uyarlayarak aldıkları sûfi karakterli İslâm anlayışı, geçmişten günümüze Alevilerin sadece dînî hayatını şekillendirmekle kalmamış, iman ve ibadet hayatı dâhil her şeyi bu alana hasreden geleneksel Aleviler, daha çok göçebe ya da yarı göçebe veya kırsal bölgelerde sürdürdükleri sosyal hayatlarını da yine tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendirmiştir. Nitekim Alevî geleneğe mensup kimi ocak ve gruplar bu ana karakter çerçevesinde, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan sosyal bir kurum olan Musâhibliği de tarikat hayatı kalıplarında anlamlandırıp biçimlendirmiş, bu bağlamda hem Musâhibliğin kuralları âdâb ve erkân kitaplarında açıklanmış, hem Musâhibliğe girecek olan kişilerin bu kavle girişleri bir tarikat ayini ya da erkânı ile gerçekleştirilmiş ve yine kurumun işleyişi de erkâna bağlanmıştır. Bu da, nihâî noktada Alevî nitelemeli geleneğe mensup ocak ve grupların tarikat olarak görülmesi gerektiğini teyit etmektedir.

Geleneksel Alevilik içerisinde yer alan ocak/topluluk ve gruplar, bir nevi “boy, soy, aşiret” sistemli bir sosyal hayatın hâkim olduğu gruplardır: Yapılacak bütün çalışmalarda hassasiyetle üzerinde durulması ve mutlaka dikkate alınması gereken ana unsurlardan biri de budur. Bu hususu Musâhiblik konusunun çizdiği çerçeve de teyit etmektedir. Nitekim Musâhiblik hakkında; Bektâşîlerce nasip alma olarak görülmesi, bazı ocaklarca tarikata giriş erkânı olarak algılanması, diğer bazılarınca ise tarikata

giren ailelerden ikisinin ayrıca kardeşlik ahdi yapmaları şeklinde çok genel hatlarıyla 3 ayrı yaklaşım olmasının, söz konusu farklı ocak, mensup olunan farklı tasavvufi gelenekler ve farklı anlayışlar olgusundan kaynaklandığı açıktır. Bu durumu dikkate almadan değerlendirmelerde bulunmak tablonun net olarak ortaya çıkmasına engel teşkil edecektir. Bu farklılıkların her bir grubun âdâb ve erkânına ait eserlerinde de -en azından Buyruklar ve Erkânâmeler'deki farklılıklar- kendilerine ait bazı hususiyetleri ön plana çıkarmış olmaları vesilesiyle de açıkça anlaşılacağı ortadadır.

Bu hassasiyetin alan araştırmalarında da gösterilmesi gerektiği açıktır. Söz gelimi Musâhibliğin ele alındığı bir alan araştırmasında daha sağlıklı sonuçlar alınması için mutlaka öncelikle mensup olunan ocağın tespiti, daha sonra bu ocakta Musâhiblik kurumu ve erkânının var olup-olmadığı, ondan sonra bu ocak mensubu kişiler arasında Musâhiblik erkânının yürütülüp yürütülmediğinin ortaya konulması yoluna gidilmelidir. Musâhiblik üzerinden işaret ettiğimiz bu metodun Alevi nitelemeli geleneğe mensup ocak ve gruplar hakkında yürütülen bütün alan araştırmalarında dikkate alınması gerektiği açıktır.

Geleneksel ya da Gelenekli Alevi ocak ve gruplar mensupları kendilerini İslam dini içerisinde görmekte, bütün geleneksel kodlamaları da bunu açıkça teyit etmektedir. Son 30 yıldır dini statüsü ile ilgili olarak Alevilik hakkında yapılan farklı farklı konumlandırma çalışmaları ve gayretleri hakkında Musâhiblik üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, durumun zihinleri berraklaştıracak netlikte olduğu görülmektedir. Zira âdâb ve erkân kitabı olan ve Buyruk adı verilen eserlere ait bazı nüshaların Musâhibliği, kimi zaman Hz. Peygamber'in Vedâ Haccı dönüşü Gadirhum Olayı'na, kimi zaman Hz. Peygamber'in Miraç hadisesine bağlı olarak ele alması; Alevi geleneğe mensup olanlarca ise bu kurumun daha çok Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti sonrasında Medine'de tesis etmiş olduğu kardeşlik (muâhât) müessesesine; dolayısıyla Hz. Peygamber'in kendisine Hz. Ali'yi kardeş seçmesi olayına dayandırılması; Hz. Peygamber'in bu kardeşlik müessesesini Kur'an'ın emri doğrultusunda kurmuş olduğunun dile getirilerek bu konuda da genellikle Nisâ suresinin 33., Enfâl suresinin 72-75., Tevbe suresinin 71 ve 100., Sebe' suresinin 46., Fetih suresinin 10. ve Hadîd suresinin 10. ayetleri gibi mü'minlerin dostluğunu, velâyetini ve kardeşliğini konu edinen ayet-i kerimelerin delil olarak kullanılması fazla söze hacet bırakmamaktadır.

Bu itibarla Alevi geleneğin Musâhibliğin kökenini Hz. Peygamber (sav) ile Hz. Ali'ye dayandırıp bunu Kur'an ayetleriyle delillendirmesi, Musâhiblik erkânının geleneğe uygun olarak bir tarikat erkânıyla başlatılması ve her hükmünün yine tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında anlamlandırılması hususu dahi, Alevi nitelemeli geleneğin ya da geleneğe mensup ocak ve grupların hangi alanda olursa olsun -ne akademik ne bürokratik- hiçbir zaman ve hiçbir şekilde gayr-i müslim unsurlarla yan yana ya da mukayese edilebilir bir pozisyonda zikredilemeyeceğini veya zikredilmemesi gerektiğini göstermektedir.

Sonnotlar

- 1 Bir örnek bağlamında Bingöl’de yaşayan ve Alevî olarak nitelendiren aşiretler hakkında bkz. Irmak-Hamarat, 2018: 216.
- 2 Tahtacılar Musâhibliğe ahiret kardeşliği ya da yol kardeşliği gibi isimlendirmelerle beraber aynı zamanda “içeri kurbanı” da demektedir (Selçuk, 2004: 189).
- 3 Anda adeti hakkında bkz. (İnan, 1948: 279-290; Togan, 1972: 65-67, 106-107; İnalçık, 1999: 19; Manghol-Un, 2010: 37, 52-53). Musâhibliği bu gelenekle bağlantılı gören bir yaklaşım için bkz. (Yalçınkaya, 2003: 172-182).
Tüccarı evinde konuk olarak ağırlayan kişinin adı olan Biste hakkında bkz. (Kaşgarlı Mahmud, 1986: III/ 7172, IV/95; Düzgün, 2005: 211).
Musâhiblik kurumunu Alp-Erenlik’le bağlantılı gören yaklaşımlar da vardır. Hüseyin Bal, Alevilikte yaygın olan kullanılan deyimler ve kurumları, Dede Korkut hikâyelerinde geçen anlatımlar ve orada var olan adet, gelenek ve göreneklerle arasında benzerlik kurarak ele alma yönünde bir çalışma ortaya koyarken, hikâyelerde geçen “musâhibim” (Gökyay, 1976: 67) kullanımının Oğuzlar’da da bu kurumun varlığına işaret ettiğini dile getirmekte ve Birdoğan’ın olayı Alp-Erenlik ve Ahilik’le bağlantılı olarak ele aldığı bir değerlendirmesini (Birdoğan, 1995: 34) bu benzerlik arayışı için destek olarak kullanmaktadır (Bal, 1997: 52).
- 4 Alevî nitelemeli gruplara ait klasik âdâb ve erkân kitaplarında Musâhiblik konusunun nasıl ele alındığını ele alan ve buradan hareketle bir takım yorumlar getiren bir çalışma için bkz. (Mermer, 2016: 325-351).
- 5 “Bismillâhırrâhmânırrahîm. Allah Allah! Vakitler hayrola, dârlar dîvânlar nûr ola. Geldiğiniz yolda, durduğunuz dârdâ, Hakk Muhammed Ali muradımızı vere. Sizleri arzularınıza, isteklerinize kavuştura. Bu kâinatı yaratan Allah, gönülünüzdeki hırsı, nefsi, kini, hasedi, benliği çıkarta, ata. Yerine nûr-u iman vere. Hz. Muhammed Mustafa’nın, Aliyye’l-Murtezâ’nın yüzü suyu hürmetine, aranızdaki sevgi bağını kâim ve dâim eyleye. Erenlerin, evliyâların yüzü suyu hürmetine, aranızda şeytanî düşünceleri sokmaya. Birbirinize olan sevginizi, saygınızı kat kat daha fazla artır. Arzu ve isteklerinize nâil olalım. Yüce Allah, dilden dileğimizi, gönülden muradımızı versin. Emekleriniz boşa gitmesin, yakın zamanda ikrâr verip, Muhammed Ali’nin yoluna tâlib olmayı nasip etsin. Dil bizden, nefes pîrden, yardım Hakk’tan olsun, Gerçeğe Hû, mü’mine yâ Ali!” (Tur, 2002; 432-433). Bozkurt’un yayınladığı Buyruk nüshasında bu dua şu şekilde verilmiştir: “ Bismi Şah, Allah Allah... Yüzüm yerde, özüm dârdâ. Dâr-ı Mansûr’da ellerim gani dergahında. Erenlerden hak hayırlısı şey’en ederim. Allah, Eyvallâh, Hû dost!” (Bozkurt, 1982: 54).
- 6 Cem’in başlangıç aşamasında yerine getirilen bu uygulamanın sıralamasında ve Musâhiblik cem erkânının uygulanmasında bölgeden bölgeye ocağa bazı farklılıklar olabilir. Sözgelimi Çubuk havzasındaki Ocakların musâhib erkânı uygulaması örneği için bkz. (Ersal, 2016: 384-448). İmam Rıza Ocağına ait grupların musâhib erkânı uygulaması için bkz. (Seven-Turan, 2014: 198-252). Diyarbakır Türkmen Alevilerindeki Musâhiblik erkânı hakkında bkz. (Taşgın, 2013: 210-225).
- 7 Musâhib kavline gireceklerin Rehber tarafından gerek kavle gerek erkâna nasıl hazırlandıkları hakkında bkz: (Üçer, 2015b: 145-150).
- 8 Cansız kurban, canların ceme gelirken katılanlara ikram etmek ve paylaşmak üzere getirip cemdeki Lokma hizmetini yürütecek kişilere dualar eşliğinde verdikleri her türlü yiyecek-içeceğe denilmektedir.
- 9 Hüseyin Bal’ın Ocak Dedelerine bağlı olan Isparta Keçiborlu Gümüşğün (Baladız)’de kaydettiği veriler, geçmişte Musâhibliğin var olduğunu; fakat sonraları yükümlülüklerin tam anlamıyla yerine getirilmesine bağlı olarak dedelerin ve topluluğun rızası ise kaldırıldığını (Bal, 1997: 272).
Yılmaz Soyzer’in Bektâşîlerin Çelebi koluna bağlı olan Kısas Beldesinde yaptığı araştırma verilerine göre, Kısaslı Bektâşîler Musâhibliğin bir takım sakıncalarının ortaya çıkmaya başlamasıyla kaldırıldığını ifade etmişlerdir (Soyzer, 1996: 126).
Ahmet Taşgın’ın Konya Ereğlisi ve çevre köylerde yaşayan Alevîler üzerine yürüttüğü çalışmada elde ettiği verilere göre deneklerin %49’u musâhibli, %51 ise musâhibsiz olduğunu beyan etmiştir (Taşgın, 1997: 163, 168-169).

Recep Cengiz'in Tokat Niksar Çamiçi yöresinde yürüttüğü alan araştırması verilerine göre, deneklerin evli olanlarından %32,5'i musâhibli, %67,5'i musâhibsiz olduklarını beyan etmişlerdir (Cengiz, 2000: 141-145).

Y. Mustafa Keskin'in, Alevî ocaklar içerisinde önemli bir yeri bulunan Ağuışen Ocağı'nın merkezlerinden biri olan Elazığ Sünköy'de yürüttüğü çalışmada elde ettiği sonuçlara göre Musâhiblik kurumu ocak merkezlerinde de oldukça zayıflamıştır (Keskin, 2004: 134-136). Y. Mustafa Keskin'in kentleşme sürecinde şehirlerde yaşayan Alevîlerin Alevîlikleri üzerine Elazığ merkezde yürüttüğü 466 deneknin katıldığı çalışmada ise araştırmaya katılan deneklerin toplamında %52,7'si musâhibli; %47,3'ü musâhibsiz olduklarını beyan etmiştir (Keskin, 2009: 159-164).

Ali Selçuk'un, Mersin Tahtacıları hakkında verdiği bilgilere göre, günümüz Mersin Tahtacıları arasında Mut ilçesinin Yeşilyurt, Keleceköy Mezarlık Mahallesi, Kumaçukuru köyleri (bu köyler Çaylak aşiretine mensup olanların yaşadıkları köylerdir) ile Meydan ve Yazalanı Mahallelerinde Musâhiblik törenleri yapılırken; araştırma sahası içindeki diğer Tahtacı yerleşim yerlerinde 40-50 senedir Musâhiblik erkânı uygulanmamaktadır (Selçuk, 2004: 189).

Özcan Güngör'ün Ankara Beypazarı Karaşar ve çevre köylerde yaptığı araştırmaya göre, deneklerin %70,2'si "yol gereği her Alevî (Bektâşî)'nin bir musâhibi (yol kardeşi) olmalıdır" kanaatini dile getirirse de, bunun uygulamada oldukça zayıfladığı görülmektedir (Güngör, 2007: 258-261).

Düzce Gölyaka Alevîleri üzerine alan araştırması ile yapılan çalışma sonuçlarına göre Gölyaka Alevîlerinden araştırmaya katılanlardan %87'si yörede "hısımlık" olarak bilinen Musâhiblik kurumunun işlevinin devam ettiği noktasında görüş bildirmiştir. Ancak "Musâhibinin var mı?" sorusuna katılımcıların %45'i evet, %50'si hayır, %5'i de 'musâhib nedir bilmiyorum' şeklinde cevap vermiştir (Bulut-Çetin, 2010: 200).

Ali Aktaş'ın kent ortamında yaşayan Alevîler üzerine yaptığı çalışma sonuçları Musâhiblik kurumunun şehir ortamdaki durumunu görmemiz açısından da önemli veriler sunmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre farklı yıllardan beridir İstanbul'da yaşayan ve %25.32'si de İstanbul doğumlu olan deneklerin %71'i Musâhiblik tutmanın erkânda var olduğunu söylerken, bunlardan sadece %31'i Musâhiblik ikrarı verdiğini beyan etmiştir (Aktaş, 1999: 459-460, 465).

Faruk Sinanoğlu'nun, kentleşme sürecinde Alevîlerin dini inanç, düşünce ve tutumlarının anlaşılmasına yönelik Malatya merkezi ile sınırlı olarak yürüttüğü alan araştırmasına dayalı çalışmasında Malatya şehir merkezinde yaşayan Alevîler'den ancak % 30,6'sı musâhibli iken; %69,4'ü musâhibli değildir (Sinanoğlu, 2008: 147-150).

Kaynakça

- Akın, Eren. (2018). "Kültürel Bellek Aktarımında Sosyal Örgütlenme ve Kontrol Mekanizması İlişkisi: Musahiplik Kurumu Örneği". *Alevilik-Bektâşilik Araştırmaları Dergisi* 18, 295-318.
- Aksüt, Hamza. (2009). *Aleviler Türkiye-İran-Irak-Suriye-Bulgaristan*. Ankara: Yurt Kitap-Yayımları.
- Aktaş, Ali. (1999). "Kent Ortamında Alevîlerin Kendilerini Tanımlama Biçimleri ve İnanç Ritüellerini Uygulama Sıklıklarının Sosyolojik Açısından Değerlendirilmesi". *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, Ankara. 449-484.
- Alperen, Abdullah. (2009). "Alevî(lik) Modernleşmesine Dair Düşünceler". *Dem Dergi (Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi)* 6, 76-79.
- Ayaz, Berna. (2013). "Balıkesir Çepni ve Tahtacılarında Musahiplik Geleneğinin Toplum Yaşamındaki İşlevi". *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 5, 103-114.

- Bal, Hüseyin. (1997). *Alevi-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Balkız, Ali. (2007). *Kent Koşullarında Sosyolojik Olgu Olarak Alevilik Yazılar*. İstanbul: Alev Yayınları.
- Birdoğan, Nejat. (1995). *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları*, İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Bozkurt, Nizam. (2008). *Kur'an'da Alevî Erkânı Erkânname 100 Konu- 100 Değiş-100 Ayet*. Ankara.
- Bulut, H. İbrahim. (2013). “Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma Ve Kardeşlik Kurumu Olarak “Musahiplik”. *Kutlu Doğum Haftası “Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku” Sempozyumu*, Ankara. 450-466.
- Bulut, H. İbrahim ve Murat Çetin. (2010). “Gölyaka Alevîlerinin Dini İnanç ve Yaşantıları”. *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, www.mezhep.org. III/2, 165-206.
- Buyruk*. (1982). Haz. Fuat Bozkurt. İstanbul.
- Buyruk, Menakıbı Şeyh Safî Musul ve Çevresindeki Şebeklerin Buyruğu*. Haz. Ahmet Taşgın. Köln: Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü.
- Cengiz, Recep. (2000). “Çamiçi Beldesinde Dini Hayat; Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Çağatay, Neşet. (1974). *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*. Ankara: AÜİF Yayınları.
- Çamuroğlu, Reha. (2000). *Değişen Koşullarda Alevilik*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Dedekargınoğlu, Hüseyin. (2016). “Dede Garkın Ocağı'nda Musahiplik Uygulaması Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 78, 91-112.
- Düzgün, Dilaver. (2007). “Divanü Lügati't-Türk'te Sosyal Normları Karşılıyan Kavramlar”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 35, 201-215.
- Er, Piri. (2006). *Direnen Kültür Anadolu Aleviliği*. İstanbul: Detay Yayınları.
- Er, Tülay. (1988). *Simav İlçesi ve Çevresi Yaren Teşkilatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Erdebilli Şeyh Safî ve Buyruğu*. (1994). Haz. Mehmet Yaman. İstanbul.
- Ersal, Mehmet. (2016). *Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi –Çubuk Havzası Örneği-*. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- Gökyay, Orhan Şaik. (1976). *Dede Korkut Hikâyeleri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1977). *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkilap ve Aka Kitabevleri.
- Güngör, Özcan. (2007). *Ârâf'taki Kimlik: Alevilik/Bektâşilik*. Ankara: Akasya Kitap.
- Irmak, Yılmaz- Hamarat, Handan. (2018). "Bingöl Aleviliğinde Dedelik Musahiplik Düşkünlük ve Cem". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/15, 211-232.
- İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. (1998). Haz. Adil Ali Atalay. İstanbul: Can Yayınları.
- İnalçık, Halil. (1999). "Osmanlı Devletinin Kuruluş Problemi". *Doğu Batı* 7, 9-22.
- İnan, Abdülkadir. (1948). "Eski Türklerde ve Folklarda Ant". *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 6, 79-290.
- İpek, Yasin. (2004). "Tahtacılar da Alevi Terminolojisinden Kimi Örnekler". *Alevilik*. Haz. İsmail Engin, Havva Engin. İstanbul: Kitap Yayınevi, 43-51.
- İpşirli, Mehmet. (2006). "Musâhib", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 31/230.
- Kaplan, Ayten. (2004). "Tahtacılar da Aile Kurumu ve Akralalık Kurumu". *Alevilik*. Haz. İsmail Engin/Havva Engin. İstanbul: Kitap Yayınevi, 357-384.
- Kaplan, Doğan. (2010). *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: TDV Yayınları.
- Kaşgarlı, Mahmud. (1986). *Divanü Lügati't-Türk I-IV*. Haz. Besim Atalay. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaya, Haydar. (1989). *Musâhiblik*. İstanbul: Engin Yayıncılık.
- . (1996). *Alevi Bektaşî Erkânı, Evrâd'ı ve Edebiyatı*. İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Kaygusuz, İsmail. (1991). *Aleviliğin Toplumsallaştırılmış Tapınç Kurumlarından Musahiplik*. Alev Yayınları.
- Keremî, Hasan Saîd. (1992). *el-Hâdî ilâ Lügati'l-'Arab (I-IV)*. Beyrut: Dâr-u Lübnân.
- Keskin, Y. Mustafa. (2004). *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği, Elazığ Sünköy Örneği*. Ankara: İlâhiyât Yayınları.
- . (2009). *Kentleşme Sürecinde Alevilik Gelenek ve Modernizm Arasında Gelgitler –Elazığ Örneği*. İstanbul: Kıvılcım Ajans.
- Korkmaz, Esat. (1994). *Ansiklopedik Alevilik Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Kutlu, Sözmez. (2008). *Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları*. Ankara: Feer Yayınları.

- Manghol-Un, Niuça Tobça'an, (2010). *Moğolların Gizli Tarihi*. Çev. Ahmet Temir. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Melikoff, İrene. (1994). *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. Çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cem Yayınları.
- Mermer, Kenan. (2016). "Alevî-Bektâşî Klasiklerinde Musâhiblik ve Dâr Erkânı". *Sakarya Üniversitesi Uluslararası Alevî-Bektâşî Klasikleri Sempozyumu*, Sakarya. 325-354.
- Okan, Murat. (2004). *Türkiye'de Alevilik Antropolojik Bir Yaklaşım*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Onat, Hasan. (2003). Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine". *İslâmiyât*. 6 (3): 111-126.
- Özdemir, Emrah. (2011). "Geleneksel Alevilikte Musahiplik ve Musahip Erkânı Samsun İli Havza ve Lâdik İlçeleri Örneği". *Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu*. Çorum. 2/731-751.
- Pakalın, Mehmet Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (I-III)*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Rençber, Fevzi. (2013). "Niyazi Arslan Dede ile Adıyaman'da Alevilik Üzerine". *The Journal of Academic Social Science Studies* 5/3, 547-569.
- . (2016). *Hakk Muhammed Ali Aşkı, Adıyaman Alevileri*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Sarıkaya, M. Saffet. (2003) *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı (XI-XIII. Yüzyıl)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- . (2017). "Alevilik-Bektaşiliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 82, 9-23.
- Selçuk, Ali. (2004). *Tahtacılar*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Seven, Yusuf Can – Turan, Fatma Ahsen. (2014). "İmam Rıza Ocağı'nın İnançsal Düşünsel Yapısı ve Pratikleri Müsahip Ceminde Görgü Erkânı". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 9, 195-249.
- Sinanoğlu, Faruk. (2008) , *Türk Kültüründe Alevi-Bektaşî Olgusu (Malatya Örneği)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Soyyer, Yılmaz. (1996). *Sosyolojik Açından Alevî Bektaşî Geleneği*. İstanbul: Seyran.
- Subaşı, Necdet. (2005). *-Sırrı Fâş Eylemek- Alevi Modernleşmesi*. Ankara: Kitâbiyât.
- . (2009). "Türk Modernleşmesi ve Alevîler". *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*. Edit. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 110-121.

- Şahhüseyinoğlu, H. Nedim. (2001). *Alevi Örgütlerinin Tarihsel Süreci*. Ankara: İtalik Yayınları.
- Taşđın, Ahmet. (1997). “Eređli ve Çevresindeki Alevilerde Sosyal ve Dini Hayat”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- . (2006). *Türkmen Aleviler –Diyarbakır Örneği-*. İstanbul: Ataç Yayınları.
- . (2009). “Cem, Cemevi ve İşlevleri”. *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*. Edit. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 211-225.
- . (2013). “Diyarbakır Türkmen Alevilerinde Musahip Erkânı”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 207, 205-226.
- Togan, A. Zeki Velidî. (1972). *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Tur, Seyit Derviş. (2002). *Erkânname, Aleviliğin İslâm'da Yeri ve Alevi Erkânları*. İstanbul: Can Yayınları.
- Uğurlu, Ahmet. (1991). *Alevilikde Cem ve Musâhiblik*. İstanbul: Ufuk Matbaası.
- Üçer, Cenkşu. (2015a). *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- . (2015b). *Alevilikte Musâhiblik*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- . (2018). “Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekân”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 88, 59-84.
- Üzüm, İlyas. (1997). *Günümüz Aleviliği*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Yalçınkaya, Ayhan. (1996). *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*. Ankara: Mülkiyeliler Birliđi Vakfı Yayınları.
- . (2003). *Küf Dede Korkut, Said Nursî ve Hz. Ali Üzerine*. İstanbul: Alan Yayınları.
- Yaman, Ali. (1998). *Alevilikte Dedeler Ocaklar*. İstanbul: Ufuk Matbaacılık.
- . (2009). “Alevilikte Toplumsal Kontrol Kurumu: ‘Düşkünlük’”. *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Edit. Ahmet Yaşar Ocak. 203-210.
- Yaman, Mehmet. (2001). *Alevilik İnanç-Edeb-Erkân*. İstanbul.
- Yıldırım, Rıza. (2018). *Geleneksel Alevilik, İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kollektif Bellek*. İstanbul: İletişim.

- Yıldız, Harun. (2005)“Alevî/Bektaşî Geleneğinde Musâhiblik”. *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I- Bildiriler-Müzakereler*. Isparta. 123-132.
- . (2009). “Alevî-Bektaşî Geleneğinde Musahiplik”. *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*. Edit. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 397- 413.

